
Janusz Mariański, *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej*, Wydawnictwo: Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie – Akademia Nauk Stosowanych, Lublin 2023, ss. 269.

Kultura staje się coraz wyraźniej najważniejszym instrumentem konstruowania kształtów życia zbiorowego. Jest zasadniczą płaszczyzną sporów antropologicznych, a także nośnikiem pluralistycznych wartości, stylów życia i aspiracji, postaw wobec przyrody i transcendencji, które znajdują odzwierciedlenie w praktykach życia codziennego. Kultura jest wielką szansą dla rozwoju osobowego człowieka, ale też w niektórych swych dziedzinach i tendencjach stanowi źródło zagrożenia dla integralnego rozwoju osobowości i ładu społecznego. Rozwijane są nowe kierunki myślenia i teorie, które są próbą globalnego i systematycznego zakwestionowania dziedzictwa doktryny moralnej opartej na chrześcijańskich koncepcjach antropologicznych i etycznych. Nawiązując do swoich wielkich poprzedników Leona XIII, który w encyklice *Rerum novarum* stwierdził istnienie kwestii robotniczej i Piusa XI, który w encyklice *Quadragesimo anno* potwierdził istnienie kwestii społecznej, w encyklice *Veritatis splendor* Jan Paweł II ogłasza istnienie kwestii kulturowej. „W rzeczywistości istotę kwestii kulturowej – stwierdza papież – stanowi zmysł moralny, którego podłożem i wypełnieniem jest zmysł religijny”. W kulturze współczesnej silnie zaznaczają się tendencje do rozdzielania prawdy od wolności i wiary od moralności, w rezultacie czego „zmysł moralny” zostaje oddzielony do „zmysłu religijnego”.

Kwestia kulturowa przejawia się nie tylko na poziomie obyczajów i wzorów działań społecznych, ale także na poziomie teorii całkowitej suwerenności rozumu w dziedzinie norm moralnych. Rozwiązanie kwestii kulturowej może dokonać się poprzez przywrócenie integralności rozumu i wiary, wiary i moralności. „Postulat zawarty w kwestii kulturowej w sprawie wewnętrznej więzi prawdy i wolności oraz ich ustrojowej harmonii w kulturze, bazuje zatem na integralnej racjonalności człowieka: rozumu teoretycznego i praktycznego, poznania empirycznego i filozoficznego (metafizycznego), poznania praktycznego: etycznego (metafizycznego) i technicznego – w końcu rozumu i wiary” (Helmut Juros).

W perspektywie tak zarysowanej orientacji aksjologicznej charakteryzującej profile współczesnej kultury można umieścić najnowszą książkę ks. prof. Janusza Mariańskiego pt. *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej*, która jest próbą pewnej syntezy badań socjologicznych dotyczących kwestii bioetycznych nurtujących współczesne polskie społeczeństwo. Autor słusznie uzasadnia swój projekt wydawniczy wskazując, że nowe problemy bioetyczne nie mają jeszcze bogatego opracowania socjologicznego. Nie znaczy to, że nie są przedmiotem różnego rodzaju sondaży ogólnopolskich i badań socjologicznych wprost poświęconych tym problemom lub obecnych przy okazji innych podejmowanych zagadnień socjologicznych, ale brakuje ujęć syntetyzujących dotychczasowy dorobek naukowy.

Znakomicie wpisuje się w główny nurt refleksji i kierunków Autorskiej interpretacji zamieszczonych w książce przedmowa napisana przez prof. Pawła Prüfera: „...świat bioetyczny jest tak dynamiczną przestrzenią, że podawanie arbitralnych rozwiązań byłoby co najmniej przejawem tendencji do redukcjonizmu teoretycznego i praktycznego i skłonnością do aplikacji naiwnych rozstrzygnięć” (s. 9). Janusz Mariański niejako dopowiada: „Potrzebne są drogowskazy aksjologiczne i normatywne, przede wszystkim wartości o charakterze uniwersalnym, które opierają się relatywizacji (swoiste pewniki moralne). Społeczeństwo nie może prawidłowo funkcjonować, bez określonego stopnia konsensu normatywnego (moralnego)” (s. 225).

Nawiązując do szeroko przywoływanej i krytycznie analizowanej literatury przedmiotu Autor przyjmuje ujęcie bioetyki jako namysłu etycznego nad problematyką związaną z sytuacjami granicznymi ludzkiego życia i zdrowia, podkreślając jednocześnie, że „bioetyka personalistyczna stawia w centrum swoich badań absolutną i fundamentalną wartość osoby ludzkiej” (s. 32). Opracowana i przyjęta przez Janusza Mariańskiego definicja bioetyki ma charakter enumeracyjny i wymienia sześć „sytuacji granicznych”:

1. Stosunek do świata przyrody z uwzględnieniem kontekstu eksperymentu na zwierzętach
2. Etyczne aspekty inżynierii genetycznej zwłaszcza w kontekście klonowania i sztucznego zapłodnienia
3. Etyka okresu prenatalnego
4. Terapia medyczna, kwestie dotyczące między innymi transplantacji, chirurgii medycznej
5. Problemy walki z cierpieniem i bólem
6. Wzorce opieki zdrowotnej, odniesienia do masowych zjawisk związanych z zagrożeniami oraz ochroną zdrowia i życia (s. 31).

Przedmiotem szczegółowych badań są wybrane zagadnienia silnie zaznaczające się w praktykach społecznych narracji, takie jak: homoseksualizm, zapłodnienie pozaustrojowe in vitro, klonowanie ludzi i zmiana płci oraz eutanazja. W przyjętym modelu analizy badanych zjawisk, procesów społecznych, postaw i zachowań oraz sposobów interpretacji i formułowania ocen Janusz Mariański wyodrębnia cztery kryteria zapisane w pary opozycji aksjologicznych: dopuszczalne – niedopuszczalne, moralne – niemoralne, godziwe – niegodziwe, obyczajne – nieobyczajne.

Do właściwości definicji enumeracyjnych należy pytanie o ich wyczerpujący opis. Można rozumieć stanowisko Janusza Mariańskiego, jako próbę przybliżenia – w perspektywie badań socjologicznych – zagadnień stanowiących przedmiot zainteresowań i badań bioetycznych. Sam Autor w swojej książce wykracza poza wypracowany przez siebie indeks enumeracji problemów bioetycznych rozpoczynając swoje studia od zagadnienia homoseksualizmu. Bez względu na ocenę tych zachowań i postawy wobec nich homoseksualizm raczej nie spełnia kryteriów pozwalających na włączenie w obręb „sytuacji granicznych”, chociaż niewątpliwie tworzy sytuacje społeczne podlegające rozmaitym opiniom, ocenom czy nawet konfliktom i postawom braku społecznej akceptacji czy też środowiskowej ekskluzji.

Empiryczną podstawą przeprowadzonych w książce analiz socjologicznych są wyniki szeroko ujmowanych i przywoływanych badań socjologicznych oraz ogólnokrajowych sondaży opinii publicznej. Struktura merytoryczna książki jest bardzo przejrzysta i zasadniczo w jednakowym kształcie odnosi się do każdego z wymienionych obszarów problemowych. W każdym z rozdziałów Autor omawia i komentuje rozmaite stanowiska naukowe, filozoficzne i religijne koncepcje i poglądy obecne w literaturze przedmiotu oraz prezentuje stanowisko Kościoła katolickiego. Jest to swoistego rodzaju podstawa teoretyczna tworząca ramy prezentacji, komentarzy i refleksji prowadzonej wokół przywoływanych wyników badań socjologicznych pozwalających na rekonstrukcję postaw ludzi dorosłych oraz młodzieży wobec homoseksualizmu, zapłodnienia pozaustrojowego in vitro, oraz eutanazji. Mniej rozbudowaną strukturę posiada rozdział III noszący tytuł Klonowanie ludzi i zmiana płci – analiza socjologiczna.

Każdy z czterech rozdziałów książki posiada wyodrębniony paragraf zatytułowany Uwagi końcowe, w których Autor dokonuje podsumowania przywoływanych wyników badań socjologicznych i sondaży, konfrontuje je z literaturą problemową, a przede wszystkim formułuje własne konkluzje, umieszczając je w perspektywie warsztatu badawczego właściwego socjologii moralności. Przedstawiane konkluzje charakteryzujące kulturę moralną współczesnej polskiej młodzieży i ludzi dorosłych stanowią cenne źródło wiedzy dla badaczy omawianej problematyki, zwłaszcza dla socjologów czy pedagogów. Mogą uwrażliwiać także socjologów wychowania oraz pedagogów, jak również nauczycieli i duszpasterzy zaangażowanych w praktyki pedagogiczne i pracę formacyjną zarówno z młodzieżą, jak i dorosłymi.

Do idei przewodnich towarzyszących socjologicznej refleksji ks. prof. Janusza Mariańskiego wokół wybranych problemów bioetycznych w narracji społecznej należy teza cytowana za papieżem Benedyktem XVI: „Jeżeli seksualność i płodność nie należą zasadniczo do siebie, to rzeczywiście wszystkie formy seksualności stają się równouprawnione” (s. 5).

Janusz Mariański, z właściwą swojej naukowej twórczości celnością formułowania konkluzji czy syntetyzujących wniosków, stwierdza między innymi: W świetle zarysowanych tendencji relatywistycznych młodzieży polskiej i ludzi dorosłych można wyrazić obawę, że ten stan rzeczy będzie rzutować na stosunek do wartości i norm moralnych w przyszłości, a przynajmniej może prowadzić do usprawiedliwienia rozdźwięku między teoretycznie uznawanymi wartościami i normami o charakterze <odświętnym> a faktycznym postępowaniem sterowanym nastawieniami noszącymi znamiona relatywizmu moralnego. (...) Opisane przejawy relatywizmu i permissywizmu moralnego wskazują na istniejące rozdźwięki między oficjalną nauką moralną Kościoła katolickiego, a codziennością życia indywidualnego i społecznego młodzieży szkolnej i akademickiej, zwłaszcza w ocenach odnoszących się do praktycznych wymiarów ludzkiej egzystencji (s. 131-132), do których, przykładowo należy między innymi zjawisko niepłodności.

Interesująco poznawczo jest postawiona diagnoza kultury moralnej współczesnego społeczeństwa: Nowoczesne społeczeństwa niosą ze sobą określone szanse i niebezpieczeństwa dla wartości uniwersalnych, lecz nie są one końcowym stadium historii ludz-

kości, nie są ani idyllicznym rajem, ani nieuchronną apokalipsą. Między rajem a apokalipsą będą istnieć zawsze realne społeczeństwa ze swoimi problemami, dylematami i konfliktami, ale i z wizją lepszej przyszłości, którą trzeba świadomie i odpowiedzialnie kształtować. Teraźniejszość i przyszłość nie jest czymś wyznaczonym z góry i deterministycznie określonym, nie wystarczy odwoływać się do dziedzictwa przeszłości. Każde pokolenie musi na nowo opowiedzieć się za wartościami lub przeciw wartościom moralnym. Upowszechniający się obecnie sprzeciw wobec tego co było dotychczas uznawane za oczywiste i niepodważalne, jest wyzwaniem do przemyślenia na nowo podstaw naszej kultury chrześcijańskiej i ludzkiej. Należy wyrazić nadzieję, że potencjał wspólnych wartości nie został jeszcze zużyty i możliwa jest nawet ich rewitalizacja w społeczeństwach współczesnych (s. 220-221).

Książd Profesor Janusz Mariański cieszy się wielkim uznaniem w środowisku socjologicznym, zwłaszcza wśród socjologów religii czy socjologów moralności. Jego niezwykle bogate doświadczenie badawcze i niezrównany dorobek w zakresie publikacji książek i artykułów naukowych, szacunek, jakim obdarzany jest w środowisku, uzasadniają należną uwagę kierowaną do socjologów: Socjologowie mogą opisywać różne przejawy aksjonormatywnego relatywizmu religijnego i moralnego w społeczeństwie, mogą zachwycać się demontażem drogowskazów etycznych w życiu codziennym, mogą nawet lekceważyć wywody etyków na temat powszechności czy obiektywności wartości i norm moralnych, ale muszą zdawać sobie sprawę z tego, że ich przekonania o tym, że wszelkie systemy aksjonormatywne są zmienne lub są czymś stałym jedynie przez jakiś czas, to tylko część prawdy o religijnej i moralnej kondycji człowieka. Pluralizm czy relatywność wartości moralnych w społeczeństwie jest faktem, ale nie normą czy ideałem (s. 221-222). Socjolog nie może lekceważyć pytania, czy manipulowanie kodem genetycznym w celu ulepszenia gatunku ludzkiego nie doprowadzi do nowych zagrożeń, nowych form dyskryminacji i nierówności społecznych. Socjolog także może stawiać pytania, kim jest człowiek, kim jest ludzkość, jaka będzie ich przyszłość (s. 166).

Warto wsłuchać się w bogactwo myśli Uczonego dysponującego wzorcowym warsztatem badawczym, rozległą wiedzą, akademickim doświadczeniem i dzielącego się ze swoimi czytelnikami własną życiową mądrością: Nie sposób wychowywać do relatywizmu moralnego, według reguły: dzisiaj przekazuję ci takie oto wartości i normy, ale są one tymczasowe; jutro mogą być inne lub nawet z pewnością będą inne (...). Odrzucenie uniwersalnych wartości i uniwersalnej prawdy oznacza w ostatecznym rachunku równość wszystkich dyskursów etycznych, niemożliwość porównania wartości i norm, a w konsekwencji czynienie jakichkolwiek wyborów moralnych. Osobiście bałbym się takiego zderegulowanego świata bez wartości i norm uniwersalnych, tym bardziej społeczeństwa bez strukturalnych odniesień do dobra i zła moralnego (Janusz Mariański).

Książka prezentuje, komentuje i w syntetyczny sposób charakteryzuje istotne problemy kultury moralnej współczesnego polskiego społeczeństwa, głęboko przenikające w praktyki codziennego życia. Jest znakomicie osadzona w literaturze przedmiotu, zwłaszcza prezentując wyniki różnorodnych badań socjologicznych i sondaży ogólnopolskich, które pozwalają rzetelnie dokumentować postawy i zachowania młodzieży oraz

ludzi dorosłych w wybranych obszarach kultury moralnej i bioetycznych wyzwaniach. Autor obdarował czytelników kompetentnie sporządzoną bibliografią poruszanych zagadnień, co ułatwia samodzielnie rozeznanie w omawianej problematyce i ewentualną kontynuację badań, przede wszystkim socjologicznych, kolejnym badaczom zainteresowanym przeobrażeniami bioetycznych aspektów kultury moralnej naszego społeczeństwa.

Książka jest napisana komunikatywnym językiem, co stwarza realną szansę na zainteresowanie szerszych kręgów odbiorców, nie tylko ze środowisk akademickich ale także wśród nauczycieli, wychowawców, rodziców, duszpasterzy, stowarzyszeń młodzieżowych, etc. Czytelnik znajdzie też w książce odpowiedzi na wiele pytań wstrząsających niekiedy opinią publiczną, którymi żywi się zideologizowana kultura masowa i media społecznościowe, roztaczające i natrętnie narzucające złudnością swej kolorystyki światy nowej antropologii. Może to nie jest najważniejszy argument zachęcający do lektury, ale mimo bogactwa treści i przywoływanej literatury książka ma niewielką objętość, co oznacza, że z łatwością może stać się podręczną lekturą.

Wojciech Świątkiewicz